

Van de redactie

Dit is de 45e uitgave van de Historische Vereniging Bergambacht.

Achtereenvolgens komen in dit nummer aan de orde:

1 Mededelingen bestuur en redactie	pag.1
2 Het begon op Marktplaats –deel 1 (Leo de Kluijver)	pag.4
3 Nieuws uit oude tijden (Huig Markus)	pag.13
4 Van haardsteden tot vloerverwarming (Roel Botter)	pag.17
5 SAK nieuws (Peter Sluisman)	pag.32

Mededelingen bestuur en redactie

Contributie

Het voorjaarsnummer van weer een nieuw verenigingsjaar. Hierin vragen we u weer vriendelijk de jaarlijkse contributie van €18,- over te maken op ons reknr.NL04RABO0131799800 t.n.v. Hist. Ver. Bergambacht en o.v.v. uw lidmaatschapsnr. Dit nr. staat linksboven op de adressticker van dit boekje of envelop, indien het per post is verzonden. Hartelijk dank alvast.

Nieuwe omslagpagina en bijdragen in ons blad

Schoonhovenaar, maar uit Bergambacht afkomstige Leo de Kluijver ontwierp een nieuwe omslag voor ons verenigingsblad. We hopen dat

het bij de lezers in de smaak valt. Ook schreef hij een tweeluik over de familie Smits in Bergambacht die in de 19^e eeuw 5 burgemeesters leverde. Een echte regentenfamilie dus. In dit blad deel 1.

Huig Markus dook in zijn archief en vond een aantal interessante krantenartikelen die de wereld van 100 jaar geleden mooi weergeven.

Uw redacteur schreef een artikel over een actueel onderwerp: Verwarmen en stoken door de eeuwen heen getiteld: Van haardstede tot vloerverwarming.

PLUS-actie

Van de PLUS-supermarkt Van der Vlist ontvingen wij uit de actie “Spaar je club gezond” het mooie bedrag van €164,- . Alle bonnenverzamelaars hartelijk dank.

Nieuwe leden

We mochten 2 nieuwe leden inschrijven. Van harte welkom:

E.J.J. Botter uit Bergambacht.

J.C. Bezemer uit Arnhem (geb. in Ammerstol)

Overleden

Het bestuur spreekt haar medeleven uit en condoleert de familie Van Erk met overlijden van ons lid Adrianus (Jos) van Erk.

Ook spreekt zij haar medeleven uit en condoleert de familie Van der Ent met het overlijden van ons lid A. van der Ent.

Fotobasebank

Er staan inmiddels ruim 1800 foto's op de voor iedereen toegankelijke website www.fotobasebank.nl . Click op collecties en maak vervolgens de keuze naar Hist. Ver. Bergambacht. Er worden nog meer foto's toegevoegd. Er zijn 2 collecties: Een collectie t/m de 20^e eeuw en een collectie vanaf het jaar 2000.

Het komend voorjaarsprogramma

Op 17 maart houdt Marco Bakker, conservator van Museum Bisdom van Vliet in Haastrecht, een lezing over het museum en zijn vroegere bewoners.

De Algemene Ledenvergadering is op 29 april.

De agenda voor de ALV wordt tijdig per mail aan de leden gestuurd en voor hen die geen email hebben is deze te verkrijgen bij de ingang van de zaal.

Na de pauze houdt Peter Sluisman een lezing getiteld: 'Meten is weten.' Een lezing over maten en gewichten en hun toepassingen door de eeuwen heen.

Beide bijeenkomsten zijn in De Tulp aan de Burg. Huijbrechtstraat en de aanvangstijd is 20.00. Inloop vanaf 19.30h

HOP-nieuws

Op 22 februari heeft Peter Sluisman de lezing Meten is Weten gegeven in het HOP in de bibliotheek aan de Pleinstraat.

Op 17 mei vertoont Roel Botter zijn film uit 2012 getiteld: "12 jaar later," een terugblik op Bergambacht en hoe snel veel zaken veranderden sinds de laatste eeuwwisseling. Reserveren is noodzakelijk

via info@debibliotheekkrimpenerwaard.nl In de media (Het Kontakt e.d.) wordt tijdig melding gemaakt. Aanvang 19.00h

Donatie

Via Paul Teuling kwamen we in het bezit van een boek getiteld: “125 jaar zingen in de polder” over Zangvereniging Vriendschap in Berkenwoude.

Het begon op marktplaats – deel 1 door Leo de Kluijver

Een verjaardagskaartje uit 1855

Tussen mijn hits 'ansichtkaarten + Bergambacht' op Marktplaats verscheen opeens een bijzonder item: een verjaardagskaart. De naam voor wie dit kaartje was, samen met het feit dat dit kaartje meer dan anderhalve eeuw oud was, maakten dat ik het kocht: € 1,50! En toen begon het...

Nog voor ik het kaartje in de postbus kreeg (wat was het klein: 4x6 cm!) had ik al uitgezocht wie dit meisje was. Ze heette Marrigje van der Bas. Ik was tijdens mijn onderzoek naar de bewoners langs de oude Schoonhovensche Kerkweg deze naam ook al tegengekomen. Ze bleek inderdaad familie! Ik lichtte de familie in – met wie ik nog steeds contact had – en die was direct geïnteresseerd. Ik besloot verder te zoeken en dit artikel te schrijven.

De familie van der Bas

Marrigje was de dochter van Johannes van der Bas en Maria den Hoed. Vader was bouwman en Marrigjes geboorte vond plaats op 15 juli 1836 op huis- nummer 173 te Bergambacht.

Vader van der Bas was in Groot-Ammers geboren op 24 januari 1812. Moeder Maria was hier in Bergambacht geboren op 29 mei 1807 (vrijwel zeker op 't Slot). Ze trouwden hier in Bergambacht op 11 mei 1832 en ze moeten direct zijn gaan wonen op de plek waar ook hun dochter Marrigje ter wereld kwam, want al in het eerste Kadasterboek (1830) komen we Johannes van der Bas tegen als eigenaar van A780 en A781.

Het groen gemarkeerde perceel is de boerderij van Johannes van der Bas

Dit is de plek waar nu Hoofdstraat 67 staat, een in 1886 gebouwde boerderij. Dat komt doordat bij de brand van 1886 op deze plek, aldus Roel Botter, een stuk of zeven woningen/boerderijen in de as zijn gelegd. Dat heeft Marrigje helaas nog moeten meemaken, al woonde ze toen niet meer in haar ouderlijk huis. Leuk detail: ten noorden naast deze boerderij stond ook een boerderij; de latere boerderij/graanzaak van Schouten. Daar woonde in Marrigjes jonge jaren boer Dirk Trappenburg sr.. Zijn zoon Dirk jr. verkocht rond 1871 de boerderij toen aan Cornelis Schouten en verhuisde naar een kleinere boerderij aan de Kerkweg (Parallelweg 12). Laat nu Johannes van der Bas, kleinzoon van Marrigjes broer Roelof, later op dát boerderijtje zijn gaan wonen!

Het gezin van Johannes en Maria van der Bas telde de volgende kinderen: 1. Jannigje Maria (1832-1895); 2. Roelof (1834-1900); **3. Marrigje (1836-1910)**; 4. Pieter (1838-1838); 5. Fennigje (1840-1906);

6. Maria Jannigje (1842-1925); 7. Alewina (1843-1918); 8. Jan Pieter (1844-1892); 9. Cornelis Jan (of Cornelis Johannes) (1847-1908). Deze laatste zou later de boerderij aan de Hoofdstraat voortzetten en na hem diens zoon Gerrit van der Bas.

Vader Johannes van der Bas had, aldus het Kadaster, tal van percelen hooi- en weiland, als ook percelen bos en hakhout, even buiten de kom van het dorp, langs de Lekdijk en dieper de polder in, in noordelijke richting.

Bij de rode pijl is de boerderij van Van der Bas te zien, die in 1886 werd gebouwd op dezelfde plek als de voorgaande; de kapsalon van Speksnijder, rechts is gedeeltelijk ontstaan op de vroegere percelen A782 en A785 (zie vorige pagina).

De liefhebbende vriend

Op het kaartje staat in keurig en sierlijk geschreven letters geschreven: “ter Gedachtenis in Lief en Leed”. Hier leek iemand te schrijven voor wie het leven niet enkel rozengeur en maneschijn was. Hij had het woord ‘leed’ blijkbaar ook zelf ervaren. Zonder goed te kijken naar het kaartje, begon ik op internet te zoeken met wie dit meisje ooit getrouwd was geweest. Want dat zou mogelijk ook die liefhebbende vriend zijn, wiens handschrift we hier op dit kaartje zagen. Wie was deze vriend die zowel de verjaardag als de geboortedag van zijn vriendin vermeldde? En – zo wilde de familie van der Bas weten – vertelde dat gouden randje misschien ook iets over status en welvaart? Twee jaar na dit kaartje blijkt Marringje in Bergambacht (op 15 mei 1857) in het huwelijk te treden met de dan 27-jarige Pieter Johannes Smits, zoon van de reeds in 1838 overleden koopman Cornelis Smits (toen nog slechts 36 jaar) en Neeltje de Keijser. Samen kregen Cornelis en Neeltje de volgende kinderen:

1. Cornelia Smits (1822-1824); **2. Pieter Johannes Smits (1829-1889)**;
3. Johannes Cornelis Smits (1831-1834); 4. Neeltje Cornelia Smits (1832-1850); 5. Johannes Cornelis Smits (1835-1860); 6. Cornelia Smits (1838-1864).

Moeder Neeltje hertrouwde op 9 augustus 1839 in Bergambacht met de 14 jaar jongere (!) genees-, heel- en verloskundige Hendrik Christiaan Scharff. Ze bleven in hetzelfde huis wonen als waar Neeltje met haar eerste man, de vader van Pieter Johannes, had gewoond. Daar werden nóg drie kinderen geboren: Alida Anna Elizabeth Scharff (1840-1868), Trijntje Clasina Scharff (1845-1846) en Jacob Jan Theodoor Scharff (1841-1869). Die Jacob Scharff trouwde in 1865 in

Bergambacht met Margaretha Petronella Jacoba Smits van der Goes, dochter van notaris Jan Smits van der Goes, de oom van Pieter. In het zomernummer 2021 schreef Matthijs Graafland al over hem en zijn vader.

Dit was de gezinssituatie waarin Pieter Johannes Smits opgroeide. Zijn eigen vader overleed dus toen Pieter nog maar 8 jaar was.

Nadat zijn moeder hertrouwde, groeide Pieter op in een samengesteld gezin met een intellectuele stiefvader, die later nog een toneelstuk schreef. Stiefvader Scharff zat in de medische wereld. Interessant detail: de overgrootvader van Marringje, ook een Johannes van der Bas, zat ook in de medische wereld: hij was vanaf 1756 chirurgijn in IJsselstein! En van 1769-1783 werd hij toegevoegd secretaris, bode en opziener in Liesveld/Nieuwpoort voor de Prince van Orange en Nassau.

De toekomst

Dat lieve verjaardagskaartje, met die knipoog naar lief en leed, vertelt niets over de toekomst van dit verliefde stel. Hoe vaak zal het hen nog onder ogen zijn gekomen, voordat het kaartje in handen van handelaren kwam?

Op 15 mei 1857 (twee maanden voor haar 21e verjaardag), stapten Marringje en Pieter in het huwelijksbootje. Pieters moeder en stiefvader woonden al lang in Oostzaan (bij Amsterdam). Ergens tussen 1839 en 1846 waren ze verhuisd, want op 1 juni 1846 kwam Pieter Johannes weer terug in Bergambacht (vanuit Schoonhoven!) en ging wonen bij opa Pieter Smits Jansz. aan de Hoofdstraat bij wie ook dienstbode

Catharina Middendorp in huis was. Opa stond te boek als notaris; vroeger was hij ook burgemeester van Bergambacht en schout van het Hoogheemraad en zat in het polderbestuur.

De wapens van grootvader Pieter Smits Janszoon (1767-1859) (r) en overgrootvader Jan Pietersz Smits (1745-1823) (l), beiden burgemeester van Bergambacht en Ammerstol

In 1846 stond er ook achter Pieters naam 'notaris'. Hij had zijn studie niet aan de Akademie te Amsterdam gedaan, want daar begon de Faculteit der Rechtsgeleerdheid pas in 1877. Wellicht studeerde hij in Leiden of Utrecht.

Notaris was een mooie springplank naar andere elitaire functies binnen de gemeenschap. Net als oom Jan Smits van der Goes; die woonde daar waar nu Fred van Laar zijn slagerij heeft; en vóór hem hadden Klaas, Adrianus en diens zoon Barend (Bé) van Vliet er hun

kleermakersatelier. Notaris Smits van der Goes had er zijn statige herenhuis met koetshuis staan.

Het pand dat ouderen nog kennen als het atelier van Bé van Vliet (thans Fred van Laar) staat op de plek waar notaris Jan Smits van der Goes woonde.

Reeds in 1854 werd Pieter al gemeentesecretaris. Hij was nog maar 24 jaar, maar was blijkbaar ambitieus! In de Krimpenerwaard hadden heren der familieleden op belangrijke posities gezeten. Zwager en verre neef Arij Sebastiaan Smits was burgemeester van Lekkerkerk en Zuidbroek (1850-1856) en van Bergambacht en Ammerstol (1852-1855). Oom Jan Smits van der Goes was voordien burgemeester van

Bergambacht en Ammerstol en daarna weer gewoon notaris. Al die dingen maakte opa Pieter Smits Jzn nog mee!

De burgemeester

Twee jaar later werd Pieter door Koning Willem III benoemd tot burgemeester van Bergambacht en Ammerstol. Ook na het stadhouderlijk tijdperk werden deze functies onder de elite vergeven. Weliswaar door tussenkomst van de koning, maar toch... Er was een lijstje kandidaten ingediend bij Z.M. de Koning en – enigszins verrassend voor de indieners – koos hij de derde: Pieter Johannes Smits. Pieter was dan nog 26 jaar! Hij volgde zijn kersverse zwager en verre neef Arij Sebastiaan Smits op (die op 8 januari 1856 met Marringjes oudste zus, Jannigje Maria van der Bas, trouwde). Formeel ging de benoeming op 31 december 1855 in. Opa Pieter genoot: zoon Cornelis stierf jong; kleinzoon Pieter Johannes mocht nu in zijn spoor verder gaan: burgemeester van Bergambacht en Ammerstol. In 'Boekzaal der Geleerde Wereld', 1857, staat:

1 Febr. Mogt de Heer PIETER SMITS. JZ., Notaris, Schout en Secretaris des polders en oud Burgemeester der Gemeente 's Heeraartsberg en Bergambacht, oud lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland, oud-Dijkgraaf van den Krimpenewaard, enz. op zijne hooge jaren het zeldzame voorregt genieten, zijn kleinzoon, den Heer P. J. SMITS CZ., in het vorige jaar aan het hoofd dezer Gemeente geplaatst, den vijfde van zijn geslacht gedurende zijn leven, tot die eervolle betrekking geroepen te zien; doordrongen van levendige erkentelijkheid aan God, die hem boven anderen zegende en met weldaden overlaadde tot op den dag van heden, gevoelde de waardige negentig-jarige grijsaard warme behoefte, zijner dankbaarheid een gedenkteeken op te rigten en een blijvend aandenken aan deze Gemeente na te

laten. Bezat de Hervormde Gemeente tot nu toe slechts twee zilveren wijnbekers, in het jaar 1653 door Vrouwe MARLA MAGNUS, weduwe van den Edelen Heere CHRISTLAEN DE CUPRE, Ambachtsvrouw van 's Heeraartsberg, Bergambacht en Ammers aan hare kerk vereerd, om het Heilig Avondmaal des Heeren JEZUS CHRISTUS daarmede te bedienen en uit te deelen, en twee zilveren offerbekers, wier oorspong geheel onbekend is, het was hem een streelend denkebeeld aan de tafel des Heeren iets te mogen bijdragen, opdat het offer zijner erkenenis Gode welgevallig, en den arme en den rijke dierbaar mogte zijn; en hij schonk aan deze Gemeente een groote en twee kleinere zilveren schotels met twee zilveren wijnkannen, met zijn geslachtwapen en dat zijner overledene echtgenoot, Vrouwe CORNELIA VAN DER GOES, en toepasselijke inscriptiën voorzien, welk kostbaar en prachtig geschenk heden door eene commissie uit HH. Kerkevoogden en leden des Kerkeraads met dankbare blijdschap in ontvangst is genomen.

Wordt vervolgd.

Berichten uit de Schoonhovensche krant van 100 tot 150 jaar geleden . (Een bijdrage van Huig Markus)

6 November 1870 . Bergambacht .

Men is in deze streek druk bezig met het rooien der suikerbieten, met welker aanbouw men dit jaar voor het eerst een proef heeft genomen . De opbrengst valt zeer mede ; sommigen beeten hebben een enorm gewicht . Behalve enkele verbouwers , die de beeten voor veevoeder verbouwd hebben , leveren de meeste die volgens contract aan de heeren H.Terlier & Zoon , te Barendrecht . De prijs is op f 9.50 de 1000 Kilogram bepaald. De aardappelooft is afgelopen , maar gaf in de regel een geringe opbrengst . De aardappelen worden alhier van f 2.50 tot f 3.25 per hectoliter (70Kg) verhandeld. Tengevolge van de

hoogen binnenwaterstand en de veelvuldige zware regens , werden vele weilanden erg drassig , zoodat menig veehouder zijn vee reeds op stal heeft moeten brengen , wat in de regel eerst enige weken later geschiedt

11 November 1870 . Bergambacht.

In de tweede leesvergadering der vereniging „WINTERLEZINGEN” alhier trad gisterenavond de heer L.H.van Sandick van Schoonhoven als spreker op . In een boeiende rede schetste hij de verschillende soorten van tovenaars en goochelaars, als onschadelijk, goede en kwade, in de maatschappij . Geheel de rede-tintelende van echten humor en verwierf een daverend applaus . Ook de bijdragen in poëzie van de spreker en van enige andere heeren, zoo uit Schoonhoven als Berg-Ambacht en Ammerstol , brachten veel tot verhooging van het genot bij . Op deze vergadering werd tevens,op voorstel van de president, een collecte gehouden ten behoeve der weduwe en kinderen van wijlen der onderwijzer Soffré , te Amersfoort ,welke collecte de aanmerkelijke som van f 8,22 ½ opbracht .

11 November 1870. Bergambacht .

Heden werd alhier de tweede vrije veemarkt gehouden . Niettegenstaande het ruwe weder , waardoor reeds het meeste vee op stal is gebracht , waren er toch ruim 100 koeien aan de lijn ,bijna alle melkkoeien en vaarzen. Kalveren zeer weinig . De handel ging zeer vlug en er werden zeer goede prijzen bedongen . Het aantal vreemde kooplieden, dat onze markten bezocht,en de aanvoer van vee uit andere gemeenten, zijn aanmerkelijk.

23 November 1870 . Berg-Ambacht

De zaterdag alhier gehouden verkooping van vierjarig rijsgewas bracht in somma f 3650 op, zijnde circa f 1000 meer dan dit gewas de vorige maal opbracht . Door elkander werd er f 450 á f 460 per hectare besteed .

Men verstaat alhier bijzonder de kunst van varkens te mesten. Naar men zegt,moet dezer dagen te vergeefs f 154 geboden zijn voor een varken , dat op ruim 250 kilogram gewicht getaxeerd wordt .

**De Berkenwoudse familie Markus woonachtig aan het Westeinde
Foto omstreeks 1925**

Berkenwoude . 25 April 1921.

De op Donderdag j.l. gehouden verkoop langs de huizen van 't Emmabloempje' heeft met Oost-en Westeinde opgebracht f 23.65 , in de buurtschap Achterbroek f 15.75 , totaal f 39.40.

Berkenwoude .11 Mei 1921 . De zoon van W.Huisman . vermaakte zich met het varen op een plank . Zijn jongste broertje die dit zag stapte ook op het gevaarlijke vaartuig , met het gevolg dat de plank omsloeg en de jongens te water vielen en met moeite door de heer L.Loeve gered moesten worden .

Een bewijs dat de verkoop van sterke drank in het klein alhier vermindert , is dat het aantal vergunningen in eenige jaren tijd gedaald is van zes tot twee .

Berkenwoude . 6 Juni 1921 . Zaterdagmorgen zijn tijdens een hevig onweer 3 koeien door de bliksem doodgeslagen bij de landbouwer Joh van Herk .terwijl daar ook een kalf werd lam geslagen.

Berkenwoude . 20 Juni 1921 . Vrijdagmorgen viel de landbouwer Jac . Slingerland .alhier . doordat het paard onverwacht voortstapte , van een half geladen hooiwagen . Een en ander veroorzaakte hem veel pijn aan hals en schouders .

De landbouwer G.D.Rehorst had het ongeluk met een voer hooi om te vallen , een gevolg van te kort draaien .

Berkenwoude . 20 Juli 1921 . In de Zaterdag j.l. gehouden gemeenteraadsvergadering alhier is besloten een vierde leerkracht aan te stellen , wegens het toenemen van het aantal kinderen op de openbare school .

Deze Perkouwers zijn in 1921 in Gouda wezen loten voor de militaire dienst .Van links naar rechts : Maan Rijkaart . Gert Oudenes .Aart de Jong , Siem de Jong . Huig Markus . en Piet Loeve .

Van haardsteden tot vloerverwarming en van turf tot aardgas

Door Roel Botter

Het was in het Museum Bisdom van Vliet in Haastrecht toen ik een jongetje aan zijn nog jeugdige vader hoorde vragen “wat dat voor rare blokken waren”. Hij wees naar een bak naast de haard waarin bruine

vezelige voorwerpen lagen. We bevonden ons in een prachtige kamer met een hoog plafond. Rondom sierden grote antieke kasten met exclusieve serviezen de wanden.. Tegen een van de wanden stond een kolossale prachtig vormgegeven gietijzeren haard onder een al even fraaie schouw. De vader begreep wel dat die dingen bij de haard hoorden, maar het fijne leek hij er verder ook niet van te weten. Hier manifesteerde de generatiekloof zich overduidelijk, want ik herkende de voorwerpen wel. De vader en zijn zoontje staarden naar de turven, want dat waren het, zoals je in een museum hoort te kijken naar voorwerpen uit een tijd ver voor de jouwe. Turf, stukken gedroogd veen waarmee in vroeger tijden de huizen werden verwarmd. Rijke mensen gebruikten turven alleen om het vuur in de haard aan te leggen en stookten, wanneer ze eenmaal brandden, kolen of houtblokken. Voor de gewone burgerman was het tot aan het eind van de 19e eeuw echter vaak de basisbrandstof om het huis te verwarmen en dan betrof het doorgaans slechts één ruimte. Een verwarmde plek, een haardstede, zoals die eeuwen geleden werd genoemd, was zo essentieel dat lange tijd zelfs het aantal binnen een gemeenschap als criterium werd gehanteerd om de omvang van de woonplaats aan te duiden. Een dorp telde dus bijvoorbeeld 50 haardsteden. In de 17e en 18e eeuw werd ook haardsteden- of schoorsteengeld geheven. Je zou het kunnen beschouwen als de onroerendezaakbelasting avant lá lettre. Als zoon van een kolenboer die er in koude winters niet aan ontkwam om letterlijk de schouders er onder te zetten en zijn steentje moest bijdragen met het sjouwen van zakken antraciet, bruinkoolbriketten en ja, ook turven, kon ik het niet laten om even te schoolmeesteren. Ik legde uit wat daar naast die haard lag en waar die bruine blokken voor dienden. De barre winter van 1963 staat in dat verband nog in mijn geheugen gebeiteld. Met een half mud antraciet op je schouder over

glibberige tuinpaden naar de schuur van een klant scharrelen om het zwarte goud in het kolenhok te storten. Dijkstoepen waren helemaal berucht. Je moest een evenwichtskunstenaar zijn om met je lading beneden te komen.

Kolenboeren in Bergambacht

Aan het einde van de 19^e eeuw meerde turfshipper Christiaan Botter uit Alteveer, een buurtschap bij Hollandscheveld in Drenthe, zijn schip af in de haven van Bergstoep om een lading turf af te leveren bij brandstoffenhandelaar Teunis de Bruin in Bergambacht. Het zou niet bij die ene keer blijven. Zodoende leerde hij Dirkje, de dochter van Teunis kennen. Het leidde er toe dat hij in 1908 met haar trouwde en zich in Bergambacht vestigde. Korte tijd later nam hij de handel van vader Teunis over en werd daarmee de grondlegger van Bidders Brandstoffenhandel aan de Kerksingel.

De kolenboer in de jaren '50-'60

Hij was niet de enige brandstoffenhandelaar in het dorp. 'Kolenboer' was een begrip dat pas in de jaren '20-'30 werd gehanteerd, om de eenvoudige reden dat kolen in die jaren pas gemeengoed werden. Kolenboer Speksnijder had zijn zaak aan het deel van de Benedenberg dat tegenwoordig Molenlaan heet. Die zaak werd later voortgezet door Ten Kate. In Bergstoep hadden de gebroeders Kok hun handel. Aan de Dijklaan, schuin tegenover de begraafplaats dreven zij hun kolenzaak. Eén van de broers, Jan-Willem, had de bijnaam 'de stofwolk.' Of dat iets met zijn beroep te maken had is niet zeker, hoewel er in een kolenloods doorgaans veel stof ronddwarrelde. Hij stond echter ook bekend als het loopwonder van het eerste elftal van de plaatselijke voetbalvereniging. Het zou dus ook de combinatie van beide kunnen zijn die hem aan zijn bijnaam had geholpen.

Koken en stoken door de jaren heen

Tot halverwege de 19^e eeuw woonden de meeste arbeiders in simpele onderkomens waarbij de enige ruimte die een redelijk formaat had werd gebruikt om in te wonen, te koken en te slapen. Het eten bestond veelal uit eenpansgerechten en werd gaar gestoofd in een grote koperen of ijzeren pot boven een open vuur, dat tegelijkertijd voor verwarming zorgde. De brandstof was doorgaans turf of hout en soms steenkool. Die steenkool bestond tot aan de jaren '40 van de 20^e eeuw nog niet uit de maten en soorten zoals die kort na de oorlog op de markt kwamen. In de beginjaren dat steenkool werd gebruikt, waren het grote brokken van soms wel 15 tot 20 centimeter die je zelf met een hamer moest stukslaan. Vanaf het midden van de 19e eeuw bezaten rijkere mensen vaak al een compleet fornuis in de keuken en voor de woonruimten zware gietijzeren haarden die gerust kunstwerken konden worden genoemd. Prachtig vormgegeven en van

emaille decoraties voorzien. De minder bedeelde stookten meestal een eenvoudige kolenkachel in slechts één ruimte. Toch was dat ten opzichte van de oude stookplaatsen al een enorme vooruitgang. Er was nu een permanente warmtebron en doordat er geen open vuur meer was, was het brandgevaar sterk verminderd. Stoken was een vak apart. Het was beslist niet zo dat, wanneer het vuur in de haard brandde, het verder wel vanzelf ging. Dat kwam pas veel later met de vulhaarden. Het was in het algemeen de vrouw des huizes die de vaardigheid ontwikkelde hoe met de luchtinlaat aan de voorzijde en de afvoer naar de schoorsteen moest worden omgegaan. Zij waren tenslotte vrijwel altijd thuis wanneer de man aan het werk was. Toch waren er ook die het nooit leerden. Kort na de oorlog kwam antraciet te koop in meerdere afmetingen. De 'enen' waren het grootst, ongeveer 5-7 cm . De 'vijfjes' daarentegen waren ongeveer een centimeter in doorsnede en werden gebruikt in zgn. 'vulhaarden' die in de jaren '60 op de markt kwamen. Beckers, Interno, Etna en Frisia waren bekende merken. . Het voordeel van zo'n haard was dat, wanneer de antraciet eenmaal brandde en de vultrechter was volgestort, je lange tijd geen omkijken meer had naar het vuur. Zo'n haard kon uren branden. Er kwamen ook eierkolen en bruinkoolbriketten op de markt, brandstoffen die doorgaans door het armere deel van de bevolking werden gebruikt. Maar ook op boerderijen werden briketten in heetwaterketels voor de kaasmakerij toegepast

Bruinkoolbriketten

Een Beekershaard uit de jaren '50

En dan was er nog cokes, een afvalproduct van de gasbedrijven en zo ongeveer de goedkoopste brandstof, maar ook de meest vluchtige soort om je huis te verwarmen. Veel calorische waarde bezat het niet. Voor eierkolen en briketten zou in de huidige tijd waarschijnlijk zelfs een stookverbod gelden, vanwege de enorm hoge concentratie aan teer en andere bedenkelijke elementen waaruit ze waren samengesteld.

Kolenmijnen en transport

Nederland beschikte al in 1815 over een kolenmijn, de Domaniale in Kerkrade. In de loop van de 19^e en de 20^e eeuw kwam er nog een aantal bij tot een totaal van 13, alle in Limburg. Nederland kon in die jaren voor een belangrijk deel in de toenmalige eigen energie- en warmtebehoefte voorzien, zoals dat later ook voor het aangeboorde

aardgas gold, maar daarover straks. Het gedolven zwarte goud was echter niet altijd geschikt voor het stoken in haarden. Er was een groot verschil in hardheid en daarmee ook in vluchtigheid. De hardste soort antraciet had nog slechts 10% vluchtige stoffen en brandde dus het langst en heetst. Daarnaast was er steenkool voor de productie van gas in de gasfabrieken en nog ‘zachtere’ voor het gebruik in o.a. smidsvuren. Er waren nog wel meer toepassingen, maar daar gaat dit verhaal niet over.

Vanuit de mijnen ging de steenkool per trein naar de afnemers. De Bergambachtse kolenboeren haalden hun handel uit goederenwagens die geparkeerd stonden op het Lombokterrein in Gouda, direct naast het station. In de jaren '50 ging dat nogal primitief, vergeleken met de latere transportmogelijkheden. In een wagon zat rond de 20 ton antraciet, die met de hand in jutezakken werd geschept en op een vrachtwagen werden geladen die in ons geval maximaal 3 ton mocht vervoeren.

Op het Lombokterrein in Gouda. V.l.n.r. Maarten Noomen, Henk Botter, Nico Botter. 1957

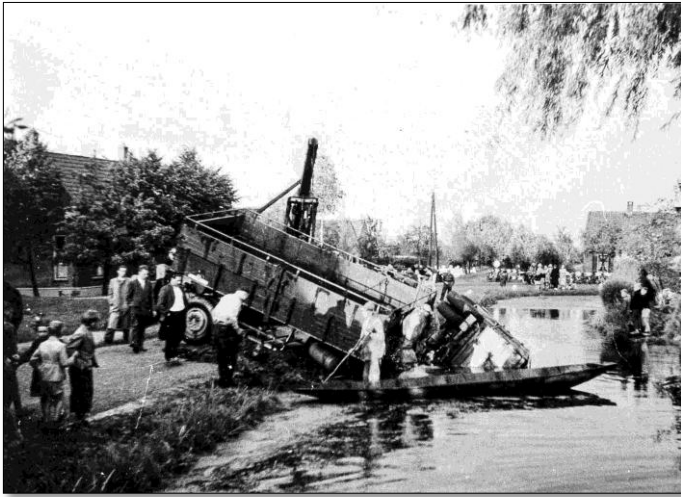
In mijn herinnering was die vrachtwagen een enorm bakbeest, maar wanneer je nu de foto's bekijkt ervaar je hetzelfde als wanneer je weer in het huis terugkeert waar je als kind hebt gespeeld. Alles leek toen veel groter. De zolder was in je herinnering een enorme speelruimte, maar nu moet je bukken om je hoofd niet te stoten en is alles piepklein. Onze vrachtwagen bleek achteraf dan ook een exemplaar van bescheiden afmetingen. De auto's van veel ondernemers, ook in Bergambacht, kwamen uit de legerdump. Botter had een Engelse Bedford met het stuur aan de rechterkant. Jan-Willem Kok reed in een Amerikaanse Chevrolet. Ries de Langen de melkrijder had ook een Chevrolet, Ten Kate had een Engelse Albion en zo waren er meer. Na de oorlog werd veel materieel dat van nut kon zijn voor de bevolking door de bevrijders achtergelaten en kwam in bezit van de Domeinen Roerende Zaken, DRZ, van de Overheid. Hier kon voor een schappelijke prijs een transportmiddel worden aangeschaft. Zo startte Nederland langzaam weer op.

Antraciet baggeren aan de Kadijk

De steenkolenvelden hielden niet op aan de oostgrens. In Duitsland, net achter Kerkrade, waren er misschien nog wel meer. Er kwam dan ook veel Duitse steenkool naar Nederland. Eerst per spoor, maar de importeur had op zeker moment een andere vorm van transport gevonden: per vrachtwagen, direct vanaf de mijn. In het voorjaar van 1957 zou het eerste transport plaats vinden. Twintig ton antraciet, losgestort in een vrachtwagen met aanhanger. We keken er naar uit. Dat moest een enorm gevaarte zijn! De N207 vanaf Gouda was gereed

tot de Koolwijkse weg bij Stolwijk. Vandaar moest de zware combinatie van minstens 30 ton over de Opweg, de smalle Kadijk en de Kadijkselaan rijden om via de Hoofdstraat aan de Kerksingel te geraken. Op de bewuste middag stond kolenboer Henk Botter in de bocht van de Kadijkselaan en de Kadijk, ter hoogte van melkboer Potuyt het transport op te wachten. De bedoeling was dat hij hem, op de fiets vooruitrijdend, de weg zou wijzen.

We laten Botter hier even aan het woord: “Ik zag die grote Henschel vanaf de Opweg de Kadijk opdraaien. Man wat een monster was dat. Brullend kwam hij op me toe rijden. Ik stak mijn hand op. De chauffeur zag me en deed hetzelfde. Even later gebeurde er van alles tegelijk, zo leek het. Er kwam vanuit de Kadijkselaan een bus van de T.P aan. Die ging wat meer naar de kant en die Duitser week ook wat uit, in de veronderstelling dat het zo wel moest lukken. Qua breedte had het ook best gekund, maar hij wist natuurlijk niet dat de berm niks kon dragen zodra je van de verharding af ging. Het rechtersvoorwiel zakte weg en ik zag hem langzaam, als in een zucht kantelen. Zo langzaam dat het in het begin nauwelijks tot je doordrong wat er nou eigenlijk gebeurde. Eerst ging de volgeladen trekker om en daarna volgde de aanhanger. De hele combinatie, inclusief 20 ton antraciet, lag in het water. We zijn er naartoe gerend om de chauffeur er uit te halen. Die opende al snel het portier en klom op de cabine. Via een ladder van een boer die vlakbij woont is hij op het droge gekomen.“

De Duitse vrachtwagencombinatie wordt op het droge getakeld

De combinatie werd door bergingsbedrijf Nico Nijman uit Rotterdam uit het water getakeld. Met baggerbeugels is een deel van de lading opgevist en werd bij boerderij Het Slot opgeslagen en geprobeerd het van de bagger te ontdoen. Maar het was nog niet de helft van het totaal. Omwonenden hebben ongetwijfeld de winter daarna een aardig voordeeltje uit die onverwachte kolenstort gehaald. Ze hadden wel keurig toestemming gevraagd en gekregen. Later, toen de N207 gereed was tot aan de kruising met de N210 is er nog een behoorlijk aantal transporten uit Duitsland wel op de bestemming aangekomen. Toch was er al een kentering in het stookgedrag te bespeuren. Petroleum en later aardgas klopten aan de deur.

De olieman

In de al eerder genoemde periode vanaf begin 20^e eeuw kwamen ook petroleumstellen in zwang. Ze waren klein, waren een goede warmtebron om op te koken en vooral in de zomer gaf dat voordelen. Je hoefde niet de kachel of het fornuis te stoken om te koken tijdens hoogzomer. Daarbij waren ze ook relatief goedkoop in aanschaf. Het eenpittertje als warmhoudapparaat, tot de grote drie-of vierpitter om een complete maaltijd op te koken. De petroleumboer, meestal met een handkar of hondenkar werd een bekende verschijning in het straatbeeld. Al snel breidde zijn assortiment zich uit met allerlei schoonmaakartikelen als borstels en zeep.

Een 4-pits- en een 1-pits oliestel

En toen de klompenhandelaar langzaam uit datzelfde straatbeeld verdween, omdat schoenen meer en meer bereikbaar werden voor de

doorsnee burger, nam de petroleumboer ze in zijn assortiment op. In Bergambacht kenden we Jan de Langen- die trouwens ook aardappelen verkocht- en Adrie van den Oever . Jan de Langen stapte in de jaren '50 over van een paard en wagen naar een open bestelauto. Adrie reed jarenlang in een 'ijzeren hond' zoals zijn driewieler in die tijd werd genoemd.

Oliestook

Petroleum zou, achteraf beschouwd, een belangrijke verwarmingsbron vormen in de periode die de overgang markeerde van kolen naar aardgas. Kolen zorgden weliswaar voor een aangename constante bron van warmte in de ruimte waar gestookt werd, maar hadden ook een aantal nadelen. Alleen al het gesjouw met de kolenkit, die met een speciale kolenschep werd gevuld, zorgde voor vuile handen en stof. Op gezette tijden moest de aslade worden leeggemaakt en sintels worden verwijderd, wanneer de kolen van mindere kwaliteit waren geweest. Een gescheurd rooster dat moest worden vervangen, of de micaruitjes die het begaven. Toen er eenmaal oliekachels op de markt kwamen verschoof het stookpatroon.

Waarmee zullen wij stoken?

KOLEN (GEZELLIG!)

OLIE (ZO MODERN!)

GAS (SLOCHTEREN)

(of moeten wij al met kernenergie rekening houden?)

Het dilemma uit de jaren '60.

Overall zag je olietanks in diverse uitvoeringen aan buitenmuren hangen of op een stelling geplaatst staan. Het leek wel of talloze huizen op een infuus waren aangesloten. Het was minder knus, een andere warmte ook en soms verspreidde de warmtebron een onprettige geur. Maar men nam het voor lief. Het gemak van alleen maar aan een knop draaien om wat meer olie en dus warmte te verspreiden, woog daar bij veel mensen tegenop. De kolenboeren speelden er op in en werden nu weer echt 'brandstoffenhandelaar' temeer omdat ze ook butagas in stalen flessen gingen verkopen. Het gaskooktoestel verdrong het petroleumstel.

Toch zou de kolenboer de strijd gaan verliezen. Op het platteland duurde het wat langer dan in de steden, maar de omslag was onvermijdbaar. In 1959 werd in Groningen aardgas aangeboord. Het bleek een gigantisch veld te zijn. De winbare hoeveelheid werd geschat op 2700 miljard m³. Het maakte Nederland in één klap tot een van de landen met de grootste aardgasvoorraden ter wereld. In 1963 werd de Nederlandse Gasunie opgericht die zich ging bezighouden met het aanleggen van een leidingnetwerk door heel Nederland. 10 jaar later was 70 % van het land er op aangesloten.

De kolenhandel leverde een achterhoedegevecht met reclameslogans als "gezellige mensen stoken kolen," maar het besef dat het zo goed als voorbij was met de handel viel niet meer te negeren. Een behoorlijk aantal plaatsen van enige omvang had al sinds einde 19^e eeuw de beschikking over 'stadsgas' ook wel 'lichtgas' genoemd. Het diende in eerste instantie vooral voor verlichting met gaslampen op straat, en later ook binnenshuis. Later kwamen daar ook verwarming en koken bij. In die plaatsen lag dus al een leidingstelsel. Het enige dat men daar

moest doen was het geschikt maken van de aangesloten gastoestellen voor het aardgas. Verlichting op gas was overigens sinds de jaren '20 al verdwenen na de elektrificatie van Nederland.

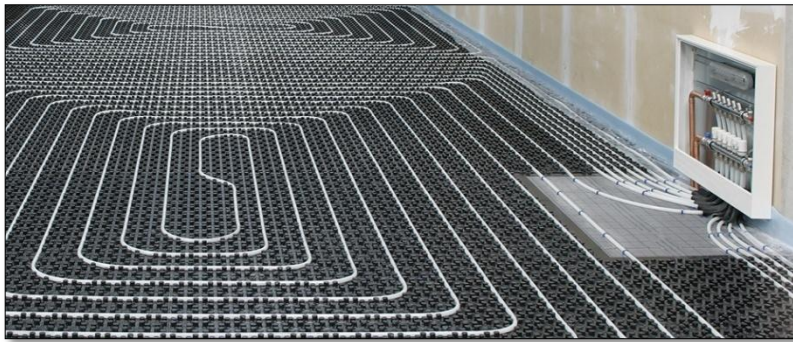
Het aardgas komt.

In Bergambacht en de overige gemeenten in de Krimpenerwaard werd ook hard aan de gasinfrastructuur gewerkt. Schoonhoven was al sinds 1856 op een gasnet van een eigen gasfabriek aangesloten. Eerst alleen voor straatverlichting, maar al snel ook voor overheidsgebouwen, industrie en uiteindelijk ook woningen. In de loop der jaren hebben in Schoonhoven 4 gasfabrieken gestaan om in 1965 uiteindelijk plaats te maken voor het aardgas. Eind jaren '60 van de vorige eeuw was het in Bergambacht zover; het aardgas stroomde ook in ons dorp de huizen in. Kolen- en oliekachels werden vervangen door gashaarden. De trend was onomkeerbaar. Ook in de woningbouw werd dat zichtbaar.

Schoorsteenmantels en kachelaansluitingen werden niet meer toegepast. Een gemetseld kolenhok in de schuur verdween uit de bestekken. Een c.v. ketel werd de nieuwe norm. De ontwikkelingen gingen snel. Al gauw werden warmwatervoorziening en c.v. ketel als combi gebouwd. De ouderwetse geisers die op butagas en later op aardgas werkten verdwenen. Radiatoren in elke leefruimte zorgden overal voor een behaaglijke warmte. Maar ook die radiatoren vonden alweer een opvolger: vloerverwarming. Het aardgas zorgde voor een stormachtige ontwikkeling, niet alleen in verwarmingstechniek, maar ook op economisch vlak.

Wat dat laatste betreft zaten de kolenboeren en oliehandelaren echter in de hoek waar de klappen vielen. Hun handel stierf een snelle dood, ze moesten een omslag maken. De gebr. Kok hielden het voor gezien en stopten er mee. Ten Kate zocht zijn heil in het transport en ging

asfalt vervoeren voor de wegebouw. Het kapitaal van de kolenhandel bestond voor een groot deel uit grond en opstallen en wat moest je er anders mee dan verkopen of een ander bedrijf beginnen. Botter had aan de Kerksingel zijn olieopslagtanks en pompinstallaties. Daarmee begon men een ‘witte benzinepomp.’ Dat sloeg aan, autobrandstoffen werden naast een reguliere oliehandel de belangrijkste handel. Uiteindelijk werd, nadat de kolenhandel was afgestoten, de handel in olie en benzine de enige inkomstenbron.

Vloerverwarming, geen radiatoren meer.

Maar de ontwikkelingen gaan door. Zonnecollectoren, warmtepompen, windturbines en in de toekomst wellicht waterstofgas vormen een steeds groter deel uit van de energieproductie. Het taboe op kernenergie lijkt aan erosie onderhevig en zal wellicht een belangrijk deel van de elektriciteitopwekking voor haar rekening gaan nemen wanneer de veiligheid geen issue meer is. Open vuur zoals dat eeuwen geleden gemeengoed was zal dan hooguit nog als decor dienen op zomeravonden in een tuin wanneer er ‘gechilled’ wordt. Als het al toegestaan blijft. Niets is meer zeker, voor zover iets dat ooit was.

SAK Nieuws (Peter Sluisman)

Onze vereniging is sinds 2021 aangesloten bij de SAK. Wat is de SAK ook weer? Even alles op een rijtje: De SAK staat voor Stichting Archeologie Krimpenerwaard. Het streven is dat alle Historische Verenigingen zich in de toekomst hierbij gaan aansluiten. Je zou grofweg kunnen zeggen dat de plaatselijke Historische Verenigingen de hoeders zijn van het cultuurgoed **boven** de grond en de SAK hoedt over het cultuurgoed **onder** de grond, maar dan niet over een bepaald gebied, maar over de hele Krimpenerwaard. Onze vereniging heeft zich dus hierbij aangesloten en naar aanleiding daarvan heeft de voorzitter Paul in 't Veld op 21 sept. 2021 een lezing gehouden in De Schakel met als titel: "Het ontstaan van de Krimpenerwaard en het Slot 's-Heeraartsberg." Ook waren er diverse bodemvondsten te zien.

De SAK is zeer educatief ingesteld en geeft ook gastlessen op basis- en voorgezet onderwijs. Op 4 november 2021 is er zo'n les geweest op de Rudolf Steiner school in Krimpen a/d IJssel voor groep 6. Vanwege corona zijn er daarna geen lessen meer gegeven.

Per 1 januari 2022 heeft de SAK een nieuw onderkomen en wel in "de oude bakkerij" in Ouderkerk a/d IJssel. Zij deelt deze ruimte met de Historische Vereniging. Als u nieuwsgierig bent naar de activiteiten kunt u altijd komen kijken op maandagmiddagen tussen 13.00 en 17.00 uur.

